

*Н.О. Пономаренко,
М.Ю. Шилова*

ОСОБЛИВОСТІ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ІЗ ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ ВЛАСНОСТІ

Визнання України державою з ринковою економікою передбачає перехід на новий рівень господарювання. Перед державою ставиться завдання щодо створення умов для розвитку ефективної та конкурентоспроможної роботи підприємств усіх галузей економіки і форм власності. Особливу значущість це питання має для підприємств із державною часткою власності. Найбільша кількість підприємств із державною часткою власності функціонує у вугільній галузі.

На цей час вугільна галузь перебуває у тяжкому стані, який характеризується падінням видобутку вугілля, фізичним зношенням основних фондів, значним відставанням від передбачених проектами реконструкції та технічного переозброєння термінів уведення потужностей. І все це незважаючи на те, що в даний час гостро постає проблема енергетичної безпеки держави. Вирішення цієї проблеми можливе через реформування вугільної галузі в цілому, що передбачає розв'язання проблем вугледобувних та вуглепереробних підприємств у напрямках відтворення й оновлення шахтного фонду, підтримки обсягу видобутку вугілля, створення нових потужностей, реконструкції та технічного переозброєння діючих шахт. У зв'язку з цим підвищується важливість шахтовуглебудівельних організацій.

Кризовий стан, який зараз переживають вугледобувні та вуглепереробні підприємства, відбивається на шахтовуглебудівельних

організаціях, які потребують реструктуризації відповідно до цілей і завдань вугільної галузі України.

Питання реструктуризації є об'єктом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: М.Д. Аістової, О.М. Алімова, О.І. Амоші, В.М. Гейця, А.П. Єфименка, Д. Іцкова, В.В. Лаврененко, І.І. Мазура, О.Б. Погребса, А. Полукетова, І. Івашковської, Л. Христенко, В.Д. Шапіро, Г.О. Швиданенка, А.А. Bevan, S. Estrin, M.E. Schaffer та інших. В основному науковці розглядають реструктуризацію як процес організаційних, структурних або фінансових змін, які необхідно провести на підприємстві для досягнення поставленої мети. При цьому немає досить чіткого дослідження механізму реструктуризації підприємств у частині їх реорганізації у формах виділення, поділу, злиття, приєднання та перетворення з урахуванням особливостей цих процесів на підприємствах із державною часткою власності.

Необхідно зазначити, що питання реструктуризації підприємств із державною часткою власності, до яких належить переважна більшість шахтовуглебудівельних організацій, недостатньо вивчені. На даний час відсутнє методологічне обґрунтування реструктуризації, недостатньо вивчені її економічні наслідки, залишаються невирішеними соціальні проблеми та участь держави у цьому процесі.

Узагальнення та обґрунтування необхідності проведення реструктуризації підприємств

шахтобудівельного комплексу на даний час є актуальним. Для впровадження механізму реструктуризації підприємств із державною часткою власності необхідно вирішити такі завдання:

проаналізувати та узагальнити досвід вітчизняних та зарубіжних дослідників із даної проблеми;

провести аналіз нормативно-правової бази, яка регламентує процес реструктуризації підприємств і визначити її особливості для підприємств із державною часткою власності;

надати схему реструктуризації підприємств із державною часткою на прикладі шахтовуглебудівельних організацій.

Переважає більшість науковців, які досліджують проблеми реструктуризації підприємств, сходяться на тому, що реструктуризація являє собою комплекс здійснення організаційно-економічних, правових, а також технічних заходів, які спрямовані на зміну структури та форми управління підприємством, форми власності, організаційно-правової форми, з метою фінансового оздоровлення підприємства, здатного ефективно

функціонувати в умовах ринкової економіки. Отже, процедура реструктуризації є комплексом заходів, які спрямовані на відновлення стійкої технічної, економічної та фінансової життєздатності підприємств, вона спрямована на забезпечення виживання підприємства та відновлення його конкурентоспроможності. Відповідно до цього розглядають взаємозв'язані форми і види реструктуризації підприємств. За ступенем обсягу реструктуризація може бути частковою або обмеженою, а також комплексною або усебічною; за видами вона поділяється на управлінську, технічну, економічну, фінансову та організаційно-правову; за формою виділяють оперативну та стратегічну реструктуризацію.

Важливо підкреслити, що недостатньо уваги приділяється дослідженню організаційно-правового виду реструктуризації підприємств, яка поділяється на реорганізацію та ліквідацію підприємств (рис. 1). Саме тому постає необхідність аналізу нормативно-правової бази здійснення реструктуризації підприємств.

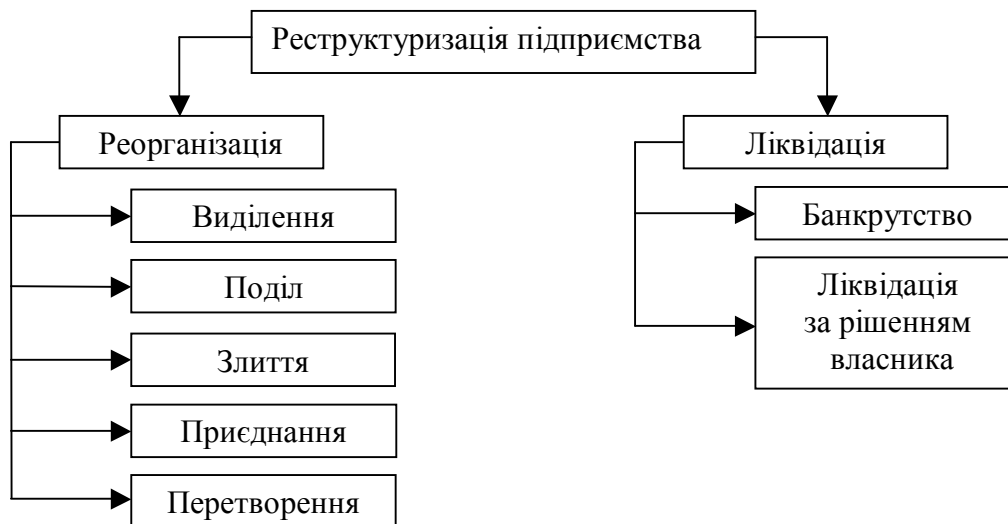

Рис. 1. Форми реструктуризації підприємства

Нормативно-правова база, що регулює питання реструктуризації підприємств, подана на рис. 2, хоча окремі положення з реструктуризації

підприємств знаходять своє відображення також в інших нормативно-правових актах.

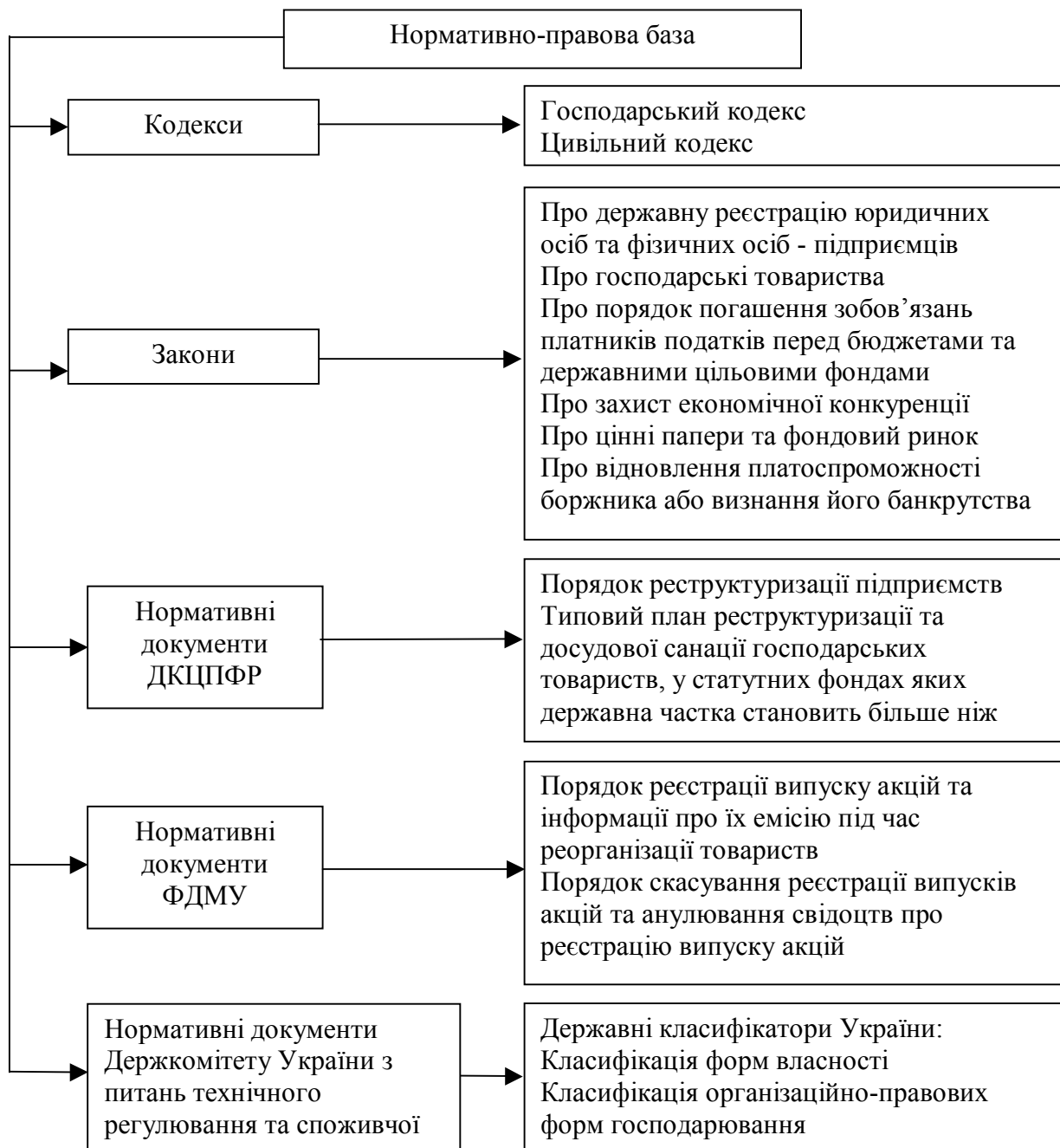

Рис. 2. Нормативно-правова база реструктуризації підприємств

Відповідно до Господарського кодексу України реорганізація та ліквідація підприємств є видами

припинення їх діяльності. Ним передбачено п'ять форм реорганізації суб'єктів господарювання

(підприємств): злиття, приєднання, виділення, поділ, перетворення [1, ст. 59]. При цьому злиття підприємств передбачає, що усі майнові права та обов'язки кожного з них переходять до підприємства, утвореного внаслідок злиття. Після приєднання одного або кількох підприємств до іншого до нього переходять усі майнові права та обов'язки приєднаних підприємств. Поділ підприємства визначає, що всі його майнові права й обов'язки переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частках до кожного з новоутворених підприємств унаслідок цього поділу. Виділення одного або кількох нових підприємств передбачає, що до кожного з них переходять за роздільним балансом у відповідних частках майнові права й обов'язки реорганізованого підприємства. Перетворення одного підприємства на інше супроводжується тим, що до новоутвореного підприємства переходять усі майнові права й обов'язки попередника.

Щодо підприємств із державною часткою власності, яка перевищує 50%, то прийняття рішення про їх реорганізацію або ліквідацію належить до компетенції державного органу, який уповноважений управляти підприємством [2, ст. 59]. Це єдине, що встановлено для підприємств із державною часткою власності на законодавчому рівні.

Вищим органом управління підприємств шахтобудівельного комплексу України, які мають згідно з класифікацією форм власності державну корпоративну форму власності, є Міністерство вугільної промисловості [3]. Приймати рішення щодо реструктуризації підприємств шахтобудівельного комплексу, а також виконувати інші процедури і здійснювати моніторинг цього процесу повинне

зазначене міністерство. Але в ході такого складного процесу, як реструктуризація, виникає велика кількість суперечливих і недостатньо врегульованих питань, які не визначені для підприємств із державною часткою власності. Ці проблемні питання можна розглянути на прикладі підприємств шахтобудівельного комплексу.

На даний час у складі шахтобудівельного комплексу України функціонують 74 підприємства з таким організаційно-правовим статусом: ДХК (державні холдингові компанії); ДВАТ (державні відкриті акціонерні товариства) і ВАТ (відкриті акціонерні товариства); ДАК (державні акціонерні компанії); ДП (державні підприємства). Серед них здійснюють господарську діяльність та звітують Мінвуглепрому 22 підприємства; 37 підприємств, які припинили виробничу діяльність і потребують реструктуризації, або знаходяться у стані ліквідації; за 15 підприємствами Мінвуглепром не має інформації. Усього потребують реструктуризації 48 підприємств та 9 підприємств перебувають на заключній стадії ліквідації.

У цілому фінансові результати підприємств шахтобудівельного комплексу, які здійснювали господарську діяльність і звітували Мінвуглепрому, виглядають зовсім незадовільно. Збитки станом на 01.01.2006 р. склали 98232 тис. грн., на 01.04.2006 р. – 102575 тис. грн.

Аналіз структури балансу шахтовуглебудівельних організацій, які здійснюють господарську діяльність, свідчить про те, що власний капітал або чисті активи (активи підприємства за винятком його зобов'язань) протягом 2005 р. зменшилися на 7,62 % порівняно з 2004 р. Ця тенденція зберігається в поточному році і станом на 01.04.2006 р. власний капітал становить 162598 тис.

грн., при цьому кредиторська заборгованість перевищує розмір власного капіталу в 1,3 раза.

На сьогоднішній день коефіцієнт зносу основних засобів на діючих

підприємствах шахтобудівельного комплексу складає 0,87. Вартість основних засобів і їх знос у динаміці по цих підприємствах наведені в таблиці 1.

Таблиця. Динаміка вартості основних засобів і їх зносу

Підприємства	На 01.01.2006 р.		На 01.04.2006 р.	
	Залишкова вартість основних засобів	Знос основних засобів	Залишкова вартість основних засобів	Знос основних засобів
ДХК "Донбасшахтобуд"	69240	769693	69169	770103
ДВАТ "Трест Донецькшахтобуд"	4619	6519	4427	6324
ДХК "Спецшахтобуріння"	9063	53884	8728	54161
ДВАТ "Трест "Донецьквуглебуд"	4812	5254	4745	5321
ДАК "Донбасвуглеавтоматика"	2823	4717	2786	4803
ДВАТ "Макиїввуглебуд"	6119	11203	5950	11379
ВАТ ДХК "Трест "Горлівськвуглебуд"	2399	4546	2331	4210
ДХК "Луганськшахтобуд"	28737	46884	25307	42835
ВАТ "Укрзахідвуглебуд"	6625	11419	6532	11516
ДВАТ Шахтобудівельне управління №5 м. Добропілля	1408	2271	1385	2294
ДП "Торезьке шахтобудівельне управління №7"	1631	2569	1601	2599
Трест "Краснодоншахтобуд"	2939	4752	2920	4808
ДП "Луганське шахтобудівельне управління"	452	368	525	375
ДВАТ "Шахтопроходка"	96	332	97	335
ДВАТ "Першотравенське шахтобудівельне управління 4"	1339	1503	1325	1517
Усього	142302	925914	137828	922580

Коефіцієнт зносу активної частини основних засобів (машин, обладнання і транспортних засобів) станом на 01.01.2006 р. по шахтовуглебудівельних організаціях, що здійснюють господарську діяльність і звітують Мінвуглепрому, складає 0,95. Наприклад, у ВАТ «ДХК «Донбасшахтобуд» із 896 одиниць техніки 328 потребують капітального ремонту, а 116 – списання. Техніка, яка перебуває у роботі, пройшла

неодноразові повторні огляди, а отже, має обмежені технічні можливості продуктивності. У цілому по шахтовуглебудівельних організаціях, що здійснюють господарську діяльність і звітують Мінвуглепрому, коефіцієнт вибуття в 2,5 раза перевищує коефіцієнт оновлення.

На сьогоднішній день загальна потреба шахтовуглебудівельних організацій у техніці й обладнанні,

необхідних для заміни зношеного, складає 119276,4 тис. грн., у тому числі в гірничопрохідницькій – 77235,0 тис. грн., будівельно-дорожній – 42041,4 тис. грн.

Для порівняння, всього діючими шахтовуглебудівельними організаціями у 2005 р. відповідно вимог до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» нараховано близько

15000 тис. грн. амортизаційних відрахувань, тобто власних коштів для оновлення основних засобів недостатньо.

Структура основних засобів шахтовуглебудівельних організацій, які здійснюють господарську діяльність, наведена на рис. 3.

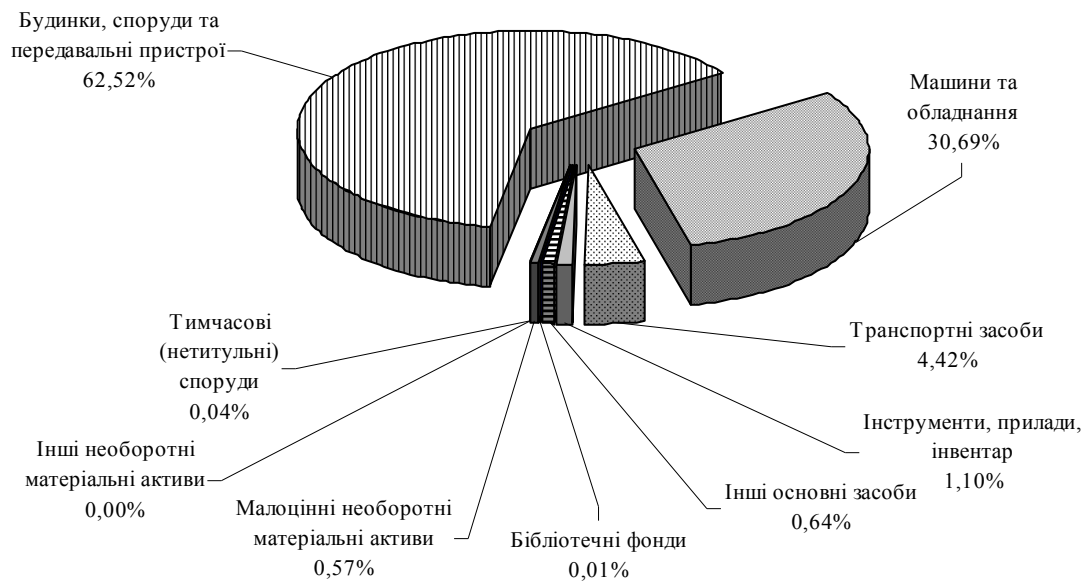

Рис. 3. Структура основних засобів шахтовуглебудівельних організацій у 2005 р.

Серед основних проблем шахтовуглебудівельних організацій на даний час є: заборгованість із заробітної плати і низький її рівень; заборгованість замовників – вугледобувних підприємств за виконані будівельно-монтажні роботи, що виникла у минулі роки; незадовільний стан парку гірничопрохідницької, будівельної та дорожньої техніки і власних баз; недостатність обігових коштів; несвоєчасне та неповне фінансування будівництва, у тому числі із бюджету; нерозповсюдження на підприємства шахтобудівельного комплексу дії майже всіх законодавчих актів, що мають відношення до

підприємств вугільної галузі в частині стабілізації роботи, державної підтримки, пільг, реструктуризації тощо. Вирішення даних проблем неможливе без реструктуризації шахтовуглебудівельних підприємств, необхідність якої підтверджується накопиченими проблемами.

Першочерговими кроками, які передують процесу реструктуризації, мають бути:

проведення аналізу фінансово-господарської діяльності кожного підприємства шахтобудівельного комплексу;

визначення форми власності й економічного стану кожної шахтовуглебудівельної організації, що

підлягає реструктуризації на підставі аналізу фінансово-господарських показників її діяльності, зокрема обсягів реалізації послуг, балансового прибутку (збитку), дебіторської та кредиторської заборгованості за джерелами (бюджетні, власні тощо), строками виникнення в цілому на підприємствах та за підрозділами, собівартості та рентабельності виконаних робіт і таке інше;

оцінки виробничого потенціалу кожного підприємства шахтобудівельного комплексу шляхом визначення структури, початкової та залишкової вартості основних фондів, ступеня їх зносу та вікового складу.

На основі результатів аналізу розробляються пропозиції щодо:

подальшого функціонування кожного з підприємств шахтобудівельного комплексу;

технічного переозброєння та відновлення виробничого потенціалу;

фінансового оздоровлення і зміни, якщо це буде потрібно, організаційно-правового статусу окремих підприємств шахтобудівельного комплексу шляхом їх реорганізації;

ліквідації підприємств шахтобудівельного комплексу, які не можуть виконувати передбачену статутом діяльність.

Важливо підкреслити, що одним із першочергових етапів проведення реорганізації підприємства є оцінка його вартості.

Надалі послідовність етапів така:

I етап. Інвентаризація майна і прийняття рішення про реорганізацію або ліквідацію підприємств.

II етап. Реорганізація збиткових підприємств.

III етап. Ліквідація збиткових підприємств.

Складність реформування підприємств шахтобудівельного

комплексу пов'язана значною мірою з тим, що на сьогоднішній час немає об'єктивної картини фінансово-майнового стану шахтовуглебудівельних організацій. Для вирішення питання щодо їх подальшого функціонування потрібна повна інвентаризація майна, поглиблений аналіз фінансового стану, ділової активності та прийняття на основі цього рішення про реорганізацію шляхом злиття колишніх самостійно господарюючих суб'єктів у більш потужні структури, приєднання, поділу, виділення, перетворення з позбавленням більшості підприємств права юридичної особи або ліквідації.

Важливо підкреслити, що в процесі реорганізації підприємств із державною часткою власності виникають процедурні складнощі. Мова йде про те, що Порядок реєстрації випуску акцій та інформації про їх емісію під час реорганізації товариств не передбачає особливостей процедури реорганізації підприємств із державною часткою власності [2]. Наприклад, у зазначеному Порядку не визначено, в якій формі вищий орган товариства повинен приймати рішення про реорганізацію товариства з державною часткою, не визначена також форма повідомлення про реорганізацію, яка направляється до Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку, форма рішення про емісію акцій товариств, які реорганізуються, рішення про затвердження роздільного акта. Із цими проблемами стикається Мінвуглепром як вищий орган управління шахтовуглебудівельними підприємствами з державною часткою власності.

У цілому Порядок реєстрації випуску акцій та інформації про їх емісію під час реорганізації товариств потребує доопрацювання згідно з вимогами Цивільного і Господарського кодексів України.

Найбільші соціальні наслідки має ліквідація підприємства. Як правило, ліквідації підлягає підприємство, яке не в змозі проводити передбачену статутом діяльність і подальша діяльність якого відповідно до техніко-економічного обґрунтування визнана недоцільною.

Ліквідація підприємств державної корпоративної власності передбачає здійснення заходів щодо припинення його господарської діяльності, соціального захисту працівників, яких звільнюють, а також вирішення інших соціально-економічних питань. В умовах зазначеної форми власності рішення про ліквідацію підприємства має ухвалюватися Кабінетом Міністрів України за представленням Мінвуглепрому.

Ліквідаційна комісія, яка утворюється Мінвуглепромом, повинна вжити необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості підприємства, яке ліквідується, і виявлення вимог кредиторів, із письмовим повідомленням кожного з них про ліквідацію підприємства. Ліквідаційна комісія після закінчення терміну для висунення вимог кредиторами повинна скласти проміжний ліквідаційний баланс, що містить відомості про склад майна підприємства, яке ліквідується, перелік вимог, що ставляться кредиторами, а також результати їх розгляду. Проміжний ліквідаційний баланс затверджується Мінвуглепромом.

При ліквідації платоспроможної юридичної особи вимоги його кредиторів задовольняються в такій черговості відповідно до проміжного ліквідаційного балансу починаючи з дати його затвердження:

1) у першу чергу задовольняються вимоги з відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим пошкодженням здоров'я або смертю, і

вимоги кредиторів, забезпечені заставою або в іншій спосіб;

2) задовольняються вимоги працівників, пов'язані з трудовими відносинами;

3) задовольняються вимоги з податків і зборів (обов'язкових платежів);

4) усі інші вимоги (виплати кредиторам четвертої черги) проводяться після закінчення місяця з дня затвердження проміжного ліквідаційного балансу.

Вимоги однієї черги задовольняються пропорційно до суми вимог, що належать кожному кредиторові цієї черги.

У разі недостатності у підприємства, яке ліквідується, коштів для задоволення вимог кредиторів, ліквідаційна комісія здійснює продаж майна підприємства.

У той же час на етапі ліквідації підприємств із державною часткою власності, до яких, як уже зазначалося, належать шахтовуглебудівельні організації, існують проблеми, що вимагають термінового вирішення. Підприємства шахтобудівельного комплексу не належать до вугледобувних і вуглепереробних підприємств, а отже, законодавча і нормативна база, прийнята з питань державної підтримки вугільної галузі, не може бути поширена на них, включаючи і питання з вирішення соціальних проблем підприємств шахтобудівельного комплексу, які ліквідуються. Таким чином, ліквідація підприємств шахтобудівельного комплексу ускладнена тим, що на сьогоднішній день існують проблеми, які не врегульовані чинними законодавчими і нормативними актами. У зв'язку з цим необхідно внести відповідні зміни до законодавчої та нормативної бази.

Мова йде про внесення змін до Гірничого Закону України щодо надання

права на отримання соціального захисту робітникам підприємств шахтобудівельного комплексу. Такі зміни дозволять розповсюдити норми ст. 48 «Соціальні гарантії працівникам гірничих підприємств, що ліквідуються або консервуються» на працівників підприємств шахтобудівельного комплексу.

Закон України «Про порядок списання заборгованості вугледобувних та вуглепереробних підприємств Міністерства вугільної промисловості України, що ліквідуються за рішенням Кабінету Міністрів України, перед державним бюджетом України і місцевими бюджетами та державними цільовими фондами» від 17.01.1997 р. № 10/97-ВР мають розповсюдити і на підприємства шахтобудівельного комплексу. Це дозволить податковий борг, який був забезпечений податковою заставою та залишився непогашеним через ліквідацію шахтовуглебудівельного підприємства, списати відповідно до вищезазначеної норми, як це робиться під час ліквідації збиткових вугледобувних та вуглепереробних підприємств Мінвуглепрому. Також необхідно розповсюдити на шахтовуглебудівельні підприємства Порядок ліквідації збиткових вугледобувних та вуглепереробних підприємств, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.1997 р. № 939 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 06.07.2002 р. № 938).

Слід зазначити, що проблеми реструктуризації шахтобудівельного комплексу потребують більш детального дослідження.

У Мінвуглепромі розглядалися варіанти реформування державної власності шляхом створення потужних інтегрованих корпоративних структур. Останнім прикладом цього можна

назвати ВАТ «Національна акціонерна компанія «Вугілля України», створення якої було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 р. № 1363. Ціла низка неузгоджених питань не дала змоги реально створити дану структуру і забезпечити її ефективне функціонування. Постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2005 р. № 989 вона була ліквідована.

На сьогоднішній день у Мінвуглепромі не припинилися дискусії щодо необхідності реструктуризації підприємств державної та державної корпоративної форми власності. Основним аргументом на користь необхідності збереження державного сектору економіки і посилення ролі держави в управлінні цим сектором є необхідність усунення недоліків ринку, забезпечення національних інтересів у такій провідній галузі, як вугільна промисловість, і в такому важливому її секторі, як шахтобудівельний комплекс.

Ця проблема та напрями її вирішення потребують більш поглиблених досліджень у найближчій перспективі.

Література

1. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19-20, 21-22. – Ст. 144.
2. Положення про порядок реєстрації випуску акцій та інформації про їх емісію під час реорганізації товариств (zareєстровано в Мін'юсті України 04.03.1999 р. за № 137/3430, зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 1999. – № 10. – С. 67.
3. Державний класифікатор України «Класифікація форм власності» ДК 001:2004. – <http://www.dinai.kiev.ua>.

4. Гірничий Закон України // 1999. – № 50. – Ст. 433.
Відомості Верховної Ради України. –